

Den eviggyldige forfatter

Applaus
15/10 10192
102285

KNUT HAMSUN: Nå utsendes åttende utgave av Hamsuns samlede verker — i 15 bind. Hvorfor leses han fremdeles?

TERJE STEMLAND

Artikkelforfatteren er litteraturredaktør i Aftenposten.

—For et budskap De kommer med, skal jeg oppleve dette i levende live! utbrøt den snart 92-årige Knut Hamsun. Året var 1951. Hans advokat, Sigrid Stray, hadde vist ham at han nå var på plass i Gyldendals bokkatalog igjen. Da hadde den store mester vært erklært litterært død i nokså mange år, av forståere som forståegpære.

Det første tungtveiende omslag i synet på Hamsun kom i en artikkel Sigurd Hoel skrev i Vinduet (6/1952), «Ved Knut Hamsuns død». Her står de berømte setningene: «Ingen av oss står så høyt eller så utenfor at han kan sette seg på dommersett og si det siste avgjørende ord. (...) Av villført troskap sviktet han sine venner, sviktet han sitt land.» I «villført» ligger mer enn en ansats til forklaring av Hamsuns rolle under krigen, og «troskap» regnes vanligvis som en positiv egenskap. Artikkelen førte da også til en hel avispolemik med dr. med. Gabriel Langfeldt, psykiatriprofessoren som skjøt seg selv uegelig i foten ved å påstå at Hamsun stred med «varig svekkede sjelsevner». En understreket i kringelen med Hoel at «uttrykket varig svekkede sjelsevner krever en rent rettslig fortolkning», men den fortonet seg komplett meningsløs for alle hengivne lesere av «Paa gjengrodde Stier». Det mest minneverdige utsagn i denne forrykende debatt var Hoels nådeløse «Når en mann blir mentalundersøkt av sine undermenn vil det lett oppstå misforståelser.»

De unges dikter

«Paa gjengrodde Stier», som Hamsun sloss durabelig for å få Gyldendal til å utgi i den form han ønsket, ut-

kom 28. september 1949 i et opplag på 5 000. Det ble øyeblikkelig revet bort, og et nytt opplag på 7 000 ble trykt umiddelbart. Boken utkom samtidig i Sverige, derefter på tysk. Allerede i 1954 påbegynte Gyldendal utsendelsen av sjettede utgave av de samlede verker, da bindvis. Samtidig solgte enkeltutgaver jevnt og trutt. Så tidlig som i 1962 nådde «Landstrykere» slutt 13. opplag. Syvende opplag av de samlede ble lansert i 1976, trykt i hele 17 000 eksemplarer. I dag er alt utsolgt. Og man skal ha uhyre flaks for å finne en komplett serie i noe antikvariat. Nå selges billigbokutgaver i tusener pr. år bare i Norge; i utlandet kommer nyoptrykk med jevne mellomrom. Hamsun er oversatt til 32 sprog. Ett er at mennesker verden over leser Hamsun igjen og igjen, vilkligere er at han stadig oppdages av nye generasjoner. «Erer de unge» het Hamsuns foredrag på 100-årsdagen for Henrik Wergelands fødsel i 1908, fremført fra Nationaltheatrets balkon. Han er da også ungdommens forfatter fremfor noen — den uforlignelige kronikar av sårbarheten, trasen, de uregjerlige lidenskaper, sjelens søthet, sjelens sår. Det har vært hevdet at kraften i Hamsuns ungdomsbøker ikke bare skyldes hans medfødte genialitet, men det forhold at hans offisielle debut kom såvidt sent. I alle hans trengselsår hadde stoffet modnet i ham. Mangelen på formell utdanning bragte ham mye motgang i forsøket på å finne sitt sprog, sin kunstneriske form. Da han så endelig lyktes, skjedd det med erupativ styrke.

Litterære retninger oppstår og forgår med grovt sett en mannsalders mellomrom. I et lite kultursamfunn som vårt er impulsene utenfra ofte avgjørende. I den grad litteraturen spiller samfunnsutviklingen, er det gjerne økonomiske, sosiale og teknologiske omveltninger som nedfeller seg i det som forskere kaller en ny tenkemåte, en ny psykologi, en ny sensibilitet. Selv om det er glidende overgang fra hin til denne retning, vil man se at frembringelsene til de ypperste representanter for det nye, er skapt i protest mot det gamle.

Litterært tidehvert

Det inntraff et litterært tidsskifte i Norden omkring 1890, til det som noe upresist kalles nyromantikken. Vesentlige påvirkningsfaktorer fra det øvrige Europa var Nietzsches kultur- og sivilisasjonskritikk samt den fran-

ske symbolismen. Retningen var en reaksjon mot naturalismen. Nå skulle fantasien tre i stedet for naturvidenskapelige årsakslover, følelsene erstatte husholdningsfornuften, stemningsrusen skyve logikk, landturer og sildeliske til side, innfallsdiktningen fortrengte forankringer i arv, miljø og den historiske situasjon, drømmen utviske dagsskampen.

Når årstallet 1890 nevnes eksplisitt i litteraturhistorien, skyldes det blant annet utgivelsen av «Sult». Ingen norsk roman har noengang omkastet litterære normer i samme målestokk. Hamsun fremsto med ett slag som den fremste av de nye forfatterne, og det ikke bare i Norge. De beste av Hamsuns 90-tallsromaner skulle forme premisene for hele det 20. århundres diktning, for den retning som omfattes av samlebegrepet modernisme. Isaac Bashevis Singer karakteriserer Hamsun som den moderne litteraturs far. Han betoner det lyriske anslag, subjektiviteten og det retrospektive grep. Det moderne prosjekt, hos Hamsun overbevisende demonstrert i «Sult», men kanskje enda mer påtagelig i «Mysterier», avdekker sinnstilstanden som angst, identitetsproblemer og selvspaltning, isolasjons- og fremmedfølelse, at tilværelsen er meningsløs — en utmerket etikett på vårt nevrotiske sekel. Han foregriper på mange vis den dype viten om menneskesinnet nattsider som Freud skulle sette i system. Men er Hamsuns psykologiske intuisjon hele forklaringen på den tiltrekning han har øvet på lesere verden over i snart hundre år?

Mangfoldigheten

Det er selvsagt umulig å sette Hamsun på formel, til det er han altfor mangfoldig. Oppfinnsomme litteraturforskere taler gjerne om menneskefiendtligheten, endog menneskeforakten i romaner som «Konerne ved Vandposten» (1920) og «Siste Kapitel» (1923). Hans ellers lune ironi blir her ondskinn, hatsk, hevdes det. Og selvfølgelig frembyr de samme forskere en fiks ferdig forklaring: Dette er Hamsuns gnavne reaksjon på at Tyskland led nederlag under I. verdenskrig.

Som om man trenger en hel verdenskrig og Versailles-freden for å innse at livet i ett og alt slett ikke er lekkert og harmonisk til enhver tid. Hamsun er minst av alt noen enøyet idylliker. Hvis man ikke påregner vrangsidene, tarveligheten og tapene

i tilværelsen, blir det gode livet uten motstand og dermed uten mening. Ingen forfatter kan vekke større varme og inderlighet, kan tilkjennegi en mer intens livsbejaelse, men ingen kan som han løfte opp menneskekrypene og slippe det plums i bakken. Hamsun vedstår seg alle mennesker, men han understår aldri livets allehånde tuktelser. I siste tredjedel av forfatterskapet viser han kanskje tilløp til evangelisering, skjönt man kan ikke være sikker, for det finnes en ironisk dobbeltbunn i alt han skriver. Men noen lovstifter er han definitivt ikke.

Nøkkelord til forståelse av Hamsuns begavelse er lykkelige kombinasjoner av følsomhet og energi, av innlevelsesevne og viljekraft. Hans skriftunivær er primitivt i betydningen opprinnelig, hans originalitet består i evnen til å se og oppfange det kompliserte i det enkle, det grenseløse, det universelle i bagateller, tingenes og fenomenenes elementaritet. Han skaper verdenslitteratur av smålatne iakttagelser, som denne passasjen fra «En Vandrør spiller med Sor-din»:

«Men blide Stunder det har alle. En Fange sitter paa sin

Kjærre og kjører til Skafottet, en Spiker gnager ham i Sætet, han flytter sig og føler det mere behagelig.» Og hvordan oppsummerer han sitt eget liv, der han hospiterer på Landvik gamlehjem og venter på at Høyesterett skal stadfeste erstatningsdommen mot ham, venneløs, æreløs, ruinert:

«Et Papir stikker op av Dyngen, en Snipp av en Avis. Jeg prøver at hale til mig hele Avisen, men det mislykkes, jeg blir sittende bare med en avrevet Lap i Haanden (...)

Det var en Avisfille uten Begyndelse og Ende, en længere Tekst, men saa uheldig avrevet at den blev uten Mening.»

Det har vært sagt at det fineste ved å være nordmann er at man kan lese Hamsun på originalsproget, hans førende, forheksende stil; setninger som omfavnelser, som piskerapp. Ingen har skrevet vakrere norsk, ingen vil noensinne gjøre det heller. Men heller ikke stilen er naturligvis noen eneårsak til at han lever som forfatter, i Norge og i verden. Det genuint almenmenneskelige, det hele menneske med sine skropeligheter og sin storhet, som kjennetegner det mylder av romanpersoner han har skapt, overskrider alle nasjonale og kulturelle grenser. Det vil innfange lesere så lenge menneskene leser bøker.